

Душан ИЧЕВИЋ*

КИШ О НАЦИОНАЛИЗМУ

Сажетак: У својим списима Данило Киш је заступник универзалних вриједности човјековога бивства и живота. Сваки национализам му је стран. У посебноме разговору, поновљеном у жестокој полемици са малограђанским национализмом, Киш је огољено описао злоће национализма. Слојевито поимање се не своди само на национализам као параноју, како се најчешће тумачи, него обухвата многа својства која га појмовно и дјелатно означавају. Настојим да нагласим и потврдим управо значењске вриједности Кишовога поимања национализма.

Кључне ријечи: *етнонационализам, интеграл нације, синдром национализма, дубинистички национализам, колективни национализам, званични национализам, параноја, баналност, национални идентитет, културни/либерални национализам*

Одабрао сам да разматрам Кишово поимање национализма пошто се научно бавим *интегралом нације* и *синдромом* национализма у развоју, својствима и дјелању, почевши од припреме докторске дисертације о нацији и федерализму.

I

Моје истраживање национализма даје основу да се интеграл нације и синдром национализма развојно, конкретно-историјски и искуствено расправе.

Записивао сам назнаке о нацији и национализму још у вријеме када су ријетки, као Данило Киш, својом мисаоном моћи и умјетничком сензибилношћу могли да наслуте, провиде па и најаве пошести национализма.

Нација је апсолутизована: нација је све, све је у нацији, изван нације нема ничега. И човјек је националан или није ништа. Националисти

* Проф. др Душан Ичевић, Подгорица

мисле само национално, а не супстанцијално. Нација је узвишена у једину потребу, национална држава у врховно добро. Омотана државом, нација се обрела у националетатизму. Нација је претворена у стопљени колективитет у коме су сви једнаки, сви бојовници за свете националне идеале.

Нација као глобална заједница постаје основна друштвена група. Јединство нације је заштитни знак. Општенационални интерес водиља је свакога припадника. Национализам национализује политику. *Omnia politica* у служби је светога националнога интереса. Национализам је борбено средство за освајање/одржање власти.

Годину дана прије Кишове жестоке расправе у *Часу анаџомије*, у којој је преузети текст о национализму из 1973. године средишње усмјерење, објавио сам докторску дисертацију под насловом *Нација и самоуправљање*. На четрдесетак страница разоткривао сам, и рашчинио, својства, суштину, изворе и појавне облике, те носиоце национализма код нас, са прегледом националних противрјечности у савременоме свијету. Накратко, национализам признаје само своју нацију као добро по себи, а негира интересе, па и самобитност других нација. Национализам сам означио као средство борбе овладавања нацијом и свемоћи националних врхова, које само наизглед уједињује, а практично цијепа нацију и води сукобљавању. Свакој нацији и народности погубан је властити национализам. Оспорио сам изједначавање националнога осјећања са национализмом, и националне свијести са митологизацијом нације. Утврдио сам да национализам није својствен само вишенационалној Југославији, нити је *specifica balkanica*, него, како су назначили поједини западни теоретичари, најмоћнија политичка сила савременога свијета двадесетого вијека (1, стр. 100–139).

Синдром национализма обухвата и истородне, и опречне идеје и интересе, што потребује да се назначе бројна и противрјечна одређења национализма. Национализам носи одору нације коју самозвано или призвано представља. Сваки се препознаје по имену којим се дичи. Међутим, он је општи конкретно-историјски друштвени процес националнога обједињавања, опоседљавања и дјелања. Истовремено и покрет и програм испуњења „светих националних циљева”, како их он осмишљава и обликује. У суштини је усмјерен на насиље, сукобе и ратове који воде до етничкога чишћења и уништења противника. У коначноме исходу поразан је и за оне у име којих наступа/поступа (разарања, људске жртве, прогони...). Ратови у Југославији вођени су управо побуда-

ма, намјерама да се створе националне државе на цјелокупноме етничкоме простору које настањују „моји” припадници.

Наравно, може национализам да се „одметне” и од основе свога назива као самостална сила, која испуњава интересе одређених група. Стриктно, међутим, национализам ипак наступа у име нације, стварних или илузорних националних интереса које монополише.

II

Започео је Данило Киш своју битку против национализма у интервјуу у часопису „Идеје” (4, 1973). Кишово поимање национализма разматрам у контексту *Часа анађамије* (НОЛИТ, Београд, 1979) пошто се цјеловитије могу вриједносно расправити поводи, накане, дејства национализма.

Најавио је Киш многе злоћудности, па и злодјела национализма. Портрет националисте као Н. Н. заправо настоји да опише што јесте, што може бити и што ће чинити националиста. Киш се исповиједа да је портрет *националистџе* дао „на основу личних запажања”, заправо дат „психолошки портрет *en général* човека који губи здрав разум и снагу расуђивања на помен имена друге нације, свог *изабраној* непријатеља, човека који се тим *шођалистичким* избором, и једино кроз тај деструктивни тотални избор реализује, у сартровском, егзистенцијалистичком значењу те речи” (2, стр. 28).

Данило Киш је дао довољно могућности да се национализам слојевитије поима и тумачи. Сваки исказ би се мога свестраније расправити. Истичем, издвајам: Национализам је *идеолођија баналностџи*, значи *шођалистичарна идеолођија*...

Посљедња идеологија и демагогија која се обраћа *народу*. „Писци то најбоље знају. Стога је под сумњом сваки писац који декларативно изјављује да пише ‘из народа и за народ’, који свој индивидуални глас тобоже потчињава *вишим*, националним интересима.”

Национализам је кич. Кич и фолклор, фолклорни кич је камуфлирани национализам, плодно поље националистичке идеологије. Замах фолклоризма код нас и у свијесту је националистичке, а не антрополошке природе. Национализам је негативна категорија духа. Национализам је назадњаштво. Циљеви национализма су увијек скромни, јер су подли.

Застаћу за тренутак да прозборим о посебној књизи *Банални национализам* Мајкла Билинга, који опсежно разматра управо свакодневно банализовање живота кроз видове национализма. Киш је луцидно прозрео суштину и злокоб национализма. Нажалост, национализам је, по-

готову на (не)дјелу, много више. Наспрам и напореда са екстремним национализмом, који се приписује „другима” у „устаљеним нацијама”, како их зове Билинг, тиња и повремено пробија баналност употребе националних митова, стереотипа, застава, химне, прослава националних празника. Национализам везује за национални идентитет и националну државу, наводећи бројне ауторе за своје налазе (3, стр. 29).

Киш наставља: „Национализам се не боји никога осим брата, страхом егзистенцијалним, патолошким. Разрађује идеју да се противник налази у ближњему, у Другоме”. Погодна му је била Сартрова метафора са Жилом и Џимом о мрзави Француза и Енглеза. „Плашљивац и никољовић, за националисту побједа над *изабраним* непријатељем, оним другим, јесте апсолутна побједа. *Национализам је идеја безнађа.*” Наводи Сартрову слику и прилику антисемите да истакне: националиста је кукавица. Потврђујем Кишове налазе.

Пошто сам националог, и исписао сам бројне текстове и посебну књижицу о национализму, заћи ћу, заједно са Кишом, у дух, душу и „тијело” националисте, и највише у друштвену суштину свакога национализма. Напомињем да Киш није научник да бих и ја могао да пребирам по свакој мисли и тражим утемељење и поузданост. Но, вриједно је што „параноик” поставља, како каже, задатак и циљ „епохалне важности: опстанак и престиж нације, или нација, очување традиције и националних светиња, фолклорних, филозофских, етичких, књижевних, итд”.

У облику питања завршава своје мишљење о националисти: „Притиснут идеологијама, на маргинама друштвеног кретања, збијен и изгубљен међу конфронтираним идеологијама, недорастао индивидуалној побуни, јер му је она ускраћена, индивидуум се нашао у процепу, у празнини, не учествује у друштвеном животу а друштвено биће, индивидуалиста а индивидуалност му ускраћена у име идеологије, и шта му преостаје друго него да своје друштвено биће тражи *gruđe?*” (2, стр. 32–33) Нашао га је у колективном национализму.

Оно што је Данило Киш „злослутно” збило се: *Национализам је убио нацију*, како је устврдила Латинка Перовић на трибини независних интелектуалаца Београдског круга о „Другој Србији”. Она се zaloжила за нову друштвену стратегију која ће бити алтернатива симбиози државнога социјализма и национализма (4, стр. 22).

У својим списима већ сам био довољно означио званични национализам и националетатизам, домаћу врсту националсоцијализма, у основне виновнике и носиоце погубнога национализма, и за заједничку државу и за сваку националну заједницу.

Нобеловац Марио Варгас Љоса је зашао у психу човјека жељнога утопије и избављења у колективитету. „Човек је рањиво биће, он има потребу за утопијом, реалност га плаши и у њој се осећа изгубљен. Њему се чини да му заштиту пружају само категорије колективитета, као што су религија, нација, класа, централни комитет. Његовим страховима користе се политички манипулатори и националистички лидери.” Након рушења великих идеологија у празан простор, „идеалан за манипулисање, убацују се демагози и људи жељни власти, који обећавају заштиту, најчешће заштиту нације или вере”. Раздваја патриотизам и национализам, који је за њега „аморално експлоатисање патриотизма. Јер, сви ратови, поделе и сецесионизми данас се врше у име патриотизма.” Љоса је за одржање духа коегзистенције и различитости, за поштовање језика, културе, религије, националне самобитности свих својих чланова, што му се чини да није довољно поштовано у бившој Југославије (5, стр. V).

Несуђени нобеловац Данило Киш прозрео је и презрео, много прије Љосе, национализам у погубним дејствима.

III

Радо се раби изјава Данила Киша да је *национализам параноја*. Понавља се често, и застаје, да је *идеологија баналности*.

Кишово поимање национализма је много слојевитије и битније. Свети га само на параноју значи банализовати га, измјестити га из друштвене суштине у патолошко стање свијести и духа. Киш је заправо утврдио: „Национализам је, пре свега, параноја” (2, стр. 29). Значи, прије свега параноја. Параноја (од грчке ријечи *παράνοια* за „лудило” или „безумност”) израз је којим се описују тјескоба и страх особе узроковани ирационалним идејама и/ли неспособношћу разликовања маште од стварности.⁶

Ако би била само параноја, могуће је да се на основу дијагнозе оболеле особе смјесте у посебни *Сабирни центар* и покуша одговарајућа терапија. Неизвјесно је колико би било пацијената и колики простор би се закупио да се сви смјесте. Распоређени по постојећим болницама вјероватно би реметили уобичајене медицинске процедуре.

Кишову „дијагнозу” су понављали, потврђивали,⁷ или се успротивили,⁸ или независно од Киша опречно тумачили.⁹

Свеобухватније расправља моћ, могућности и дејства етнонационалиста, угледни психијатар др Душан Кеџмановић у својој књизи *Психо-*

психологија мржње (1999), са почетним питањем: *Да ли је национализам психолошка појава?*

У приступу за одговор др Кецмановић полази од склоности личности и социјалнога окружења да би након питања јесу ли националисти измијењене личности, душевно здрави, изричито упитао: „Да ли је национализам доиста патолошки феномен, израз душевне поремећености?”

У слиједу разматрања налази два облика национализма: *ендемијски*, који је стално изражен код мањег броја чланова сваке етнонационалне групе, и *еидемијски* (*epi* = на или око, *demos* = народ). Ендемијски национализам повремено, посебно када владајућа идеологија подстакне националистичке ставове и вјеровања, прераста у епидемијски, који доминира социјалном сценом свакодневице (10, стр. 327–328).

На основу подробнога истраживања и сучељавања бројних мишљења, закључио је да етнонационализам није патолошка појава (10, стр. 331). Сматра да нема никаквога основа за тврдњу „да су поремећаји личности главни актери насилничкога понашања у конфликтима изазваним и подржаним националистичким стремљењима, ставовима и вјеровањима” (10, стр. 275).

Киш разликује колективну и појединачну параноју. Колективна параноја је посљедица зависти и страха, највише губљења индивидуалне свијести, па отуда „збир индивидуалних параноја доведених до пароксизма”. Значи, из индивидуалне осујећености изван себе тражи издavu, „приморан да свој ентитет тражи изван идентитета и изван тзв. друштвене структуре” (2, исто).

Маса нације јесте плодно тле за сијање и растење национализма. Сијачи, творιοци, носиоци, преносиоци, засадиоци су припадници елитистичке повлашћене групе, која нацију користи за своје благодати.

Масован, национализам обухвата мноштво особа које нијесу исте психичке изграђености. Нијесу ријетки они који заступају гледиште да је добар национализам са патриотским осјећањем. Научна истраживања која сам обављао и саопштавао у својим текстовима потврђују основне покуде и нагрде национализма и описе националиста, али је толико слојевито да би се само тако могло, понекад олако, поништити.

Киш је особито осјетљив на примисао да је „издао народ” (2, стр. 28). Зна се, националисти изричу најстрашнију осуду када нијесу сагласни па лажу, и прогласе га за „издајника народа”. Киш објашњава да се није дотицао националних принципа, него је само на основу личних запажања правио „психолошки портрет човека који губи разум и снагу расуђивања на помен имена друге нације, свог *изабраној* непријатеља,

портрет човека који се тим *шопалним избором*, и једино кроз тај деструктивни тотални избор реализује..." (2, исто). Очигледно је, заправо, да су се препознали баш у таквој општем *„опису“* националисте и сјурили да сатру онога који их је, безимене, „проказао". Киш ламентира да би га тако добро погођени портрет могао испунити таштим задовољством, али се, нажалост, не може гордити, нити бити весео, пошто је навукао сувише биједе, изгубио много пријатеља и изазвао много мржњи против себе (2, исто).

Можда умишљам, али Киш и да је знао што га чека, не би одустао или одступио од својих накана да означи својства и могућа погубна дејства национализма.

IV

У својим књигама, записима, саопштењима на научним скуповима, у написима у штампани сваковрсно сам „описивао" ђуди и злођуди национализма. Чинило ми се да могу бити прикладни и за потпуније разумевање Кишове „обrade" национализма.

У посебној књижици *Национализам — извори, суштина и облици* (1983) свеобухватније сам разматрао својства и дејства национализма. Издвојићу, само за контекст разговора о Кишу, мисао о национализму у културно-духовној сфери.

Запазио сам да се у одређеним тренуцима доима да се национализам настањује у културно-духовној сфери као своје природноме прибјежишту. По обзнањивању, наизглед се најчешће и најзорније појављује баш у културним творевинама. Питао сам: Да ли је заиста тако, или је само привид због рјечите, визуелне, говорне, емотивно-иррационалне итд. набојитости? У одговорима сам најприје устврдио: *Национализам је традиционалистичко враћање у прошлост* и призивање прошлости ради садашњих парцијалних ускогрупних интереса и циљева.

У доба успона и бујања национализам се, и раније и сада, у култури експонирао и покушао да *намејне као врли бранишељ националне баштине*, спроводник непатворене националне традиције, а у ствари је *манипулисао националним насљеђем и националним осјећањима*, са сврхом да одређени кругови очувају своје монополе у управљању културном сфером..." (11, стр. 91–92).

У књизи *Куда иде нација* (1986), која садржи два дијела „Интеграл нације" и „Синдром национализма", наведени су докази у свакодневном

животу за настањивање национализма у легалним институцијама, или за коришћење званичних структура у националистичке сврхе.

У расправама на научним скуповима и у дневним и периодичним публикацијама разлагао сам својства, врсте и начине дјеловања национализма.¹²

Надошла су питања, па и одговори:

а) ствара ли национализам нацију, или је средство нације у испуњењу одређених циљева?

б) да ли је национализам усуд или удес нације?

в) да ли је национализам поћудан или погубан за нацију?

У напису *Нишија без вођа*, са надсловом *Национализам усуд или удес*, устврдио сам:

„Национализам јесте у нацији, и по имену и по настајању, али није усуд него удес нације. Њега производе и користе одређени слојеви и групе који хоће да завладају нацијом. Покушаји да се стриктним раздвајањем национализма и шовинизма оправдава национализам заводе на термилошке замке, а практично дају сва права национализму, који у крајњем исходу јесте шовинизам. Није прихватљиво ни да се у име наводне националне равноправности успоставља каква равнотежа и паритет националиста, нити тумачења да су сви подједнако распоређени, распрострањени и разорни, или да постоје само код другог, или чека да се други огласе, па онда оправдава или напада. Најопаснији су свакако дејствујући национализми, који сукобљавају и тлаче народе. Национализми се не истредљују — национализмима.”¹³

Националисти апсолутизују нацију и националну припадност у једину човјекову потребу. Заправо, себе поистовјећује с нацијом.

Устврдио сам да су ратови за независне националне државе на просторима СФР Југославије на измаку несрећнога 20. вијека отворили Пандорину кутију зала национализма. Још раније сам у својим књигама и саопштењима на научним скуповима доказивао могуће пошести национализма на дјелу. Етнонационализам се прогласио за творца, спаситеља и избавитеља нације. Сведена на етнос, нација је постала погодно средство за сваковрсне интерпретације и манипулације. Етнички национализам такође је многозначан: од свакодневнога етничкога сврставања до програма етничкога чишћења.

„Злослутито” сам најављене националне сукобе, али не са толико несрећа, људских жртава, уништења материјалних, културних добара, избјеглиштва и штета насталих након ратова.

V

Сваковрсна, противрјечна и опречна су гледишта о национализму. Кишов оглед о национализму дао ми је прилику да поново пресабирам и превреднујем суштину национализма.

Методолошки би се, ради разумијевања комплексности национализма, могли слојевито приказати национално осјећање и национализам:

- домољубље, ко љуби дом свој;
- родољубље, ко љуби род свој;
- патриотизам, ко воли своју отаџбину, земљу предака, својих отаца, патрију;
- национално осјећање припадника нације, који воли свој народ;
- националиста, који воли само свој народ на штету другог/других народа;
- ксенофоб, који мрзи странце;
- шовиниста, који мрзи друге народе као непријатеље и врши етничко чишћење, настоји да их уништи;
- нациста, који врши геноцид над другим нацијама и популацијама.

Могло би се подробно расправљати да ли је сваки национализам уједињујућа сила нације, и по коју цијену, нови вид лојалности, који обликује националну државу, ствара националну хомогеност и национални идентитет. У конкретно-историјској анализи разноликих национално-државних искустава би се могло поузданије утврдити како национализам одиста постиже свој циљ.

У својим списима о нацији доказивао сам да национализам уистину јесте погодно и опробано средство да се у име нације осваја власт. Наиме, националисти национализују цјелокупни живот нације, најрадије политику, кроз коју најприје задобијају моћ. *Omnia politika* се, како сам навео, ставља у службу националнога интереса, како га објављују националистичке елите и вође. Више националних партија у истој нацији се у име нације жестоко бори за власт. Свака за себе тврди да је она једина која заступа и штити праве националне потребе.

Угледни теоретичари нације и национализма, историчари, културолози сваковрсно, различито, па и супротно поимају суштину, подобности и погубности национализма. Наводим их само у назнакама да би се потпуније разумијевало колико је свако, и наведено Кишово размисљање, тегобно за стриктно, поготову једнозначно виђење национализма. Киш је особит управо по томе што је доживио, проживио и критички омислио збиљске и могуће „чини” и чинодејствија национализма. Тада још није зашао у постмодернистичку магију наратива, хипер-

текста, интертекста. Међутим, награђен управо за постмодернистичку *Гробницу за Бориса Давидовича*, у *Часу анаџомије* извео је жестоку критику оспораватеља своје поетике. Доктрина национализма потиче, како налази Х. Сетон-Вотсон, из раздобља Француске буржоаске револуције, мада су нације постојале раније (14, стр. 29), што би казало да национализам не ствара нацију. Супротно, Ханс Удрих Велер сматра да у заблуду води схватање да нација производи национализам. Заправо, национализам је демијург нове стварности (15, стр. 16). Према Велеру, „национализам значи систем идеја, доктрина, слика света која служи стварању, мобилизацији и интеграцији веће солидарне заједнице (зване нација), али пре свега легитимацији нововремене политичке владавине” (15, стр. 15).

Историју развоја национализма Велер разматра у искуствима великих европских држава и САД, те трансфернога национализма у западним земљама.

1. У Европи и Сјеверној Америци „интегришућ” национализам путем „унутрашње државне револуције” створио је националну државу.

2. Ујединитељски или препородитељски национализам од различитих етнија створио је националну државу у Њемачком рајху и у Италији.

3. *Сецесионистички* национализам убрзао је после 1918. године распад мултинационалних царстава на истоку и југоистоку Европе, и на развалинама Аустроугарскога и Османскога царства створио нове националне државе.

4. *Трансферни* национализам је европско-амерички модел пренио у некадашње колоније (15, стр. 66).

Временски се можда могу утврдити одређени процеси и фазе развоја нације. Међутим, склиско је свако апсолутизовање датумскога објављивања настанка конкретне нације. Преломни историјски догађаји јесу значајни за поједине нације, али је процес национализовања свуда трајао дуже.

Другачије историјску периодизацију националистичких (националних) покрета препознаје Антони Д. Смит, по фазама: *иниџијативна фаза* 1815–1871, посебно у централној Европи; *фаза њрекида* са страним политичким јединством 1871–1900; *ајресивна фаза*, која кулминира у нацистичкој оргији 1900–1945; *савремена фаза* свјетске распрострањености од 1945. године (*Theories of Nationalism*, 1972).

У моделу Ернеста Гелнера доба преласка на индустријализам нужно бива и доба национализма. Хомогеност намеће национализам, а не, како мисли Ели Кедури, да намеће хомогеност, која је заправо наметнута објективним условима.¹⁶ „Императив егзосоцијализације је главни кључ

за разумевање тога зашто држава и култура сада морају да буду повезане... То је оно што представља суштину национализма и због тога живимо у његовом добу” (16, стр. 61–62, 60).

У оправдавању национализма настоји се да му се прида анђеоско лице патриотизма. Сваки национализам је окренут добробити нације. Савремено искуство даје довољно доказа да национализми наносе велике штете најприје нацији у име које самозвано или званично наступају, и још више онима против којих су усмјерени. Национални ратови у бившој Југославији управо су потврдили погубност национализовања.

Књига Ерика Хобсбаума *Нације и национализам од 1780.* даје вриједне назнаке о суштини нације и национализма на великоме развојном и конкретно-историјском искуству, теоријским знањима и сопственим истраживањима. Аутор релативизује појам „национализма” (ставља га под наводнике?!, Д. И.), којему је као принципу, позивајући се на Е. Гелнера, примарно да политичка и национална заједница треба да буду подударне. „Нацију” (опет наводници) не сматра примарним нити непромјенљивим друштвеним ентитетом. „Национално питање” се налази на пресеку политике, технологије и друштвене трансформације (17, стр. 16–19).

Нећу правити опаске на Хобсбауова схватања.

Занимљиво је како је Џорџ Орвел разликовао патриотизам и национализам, које је означио у тексту из 1945. године поводом годишњице доласка Хитлера на власт. „Патриотизам” (ставља га под наводнике) јесте „приврженост одређеном месту и одређеном начину живота за које неко верује да су најбољи на свету, али не жели да их силом натура другима. Патриотизам је по својој природи одбрамбен, и у војничком и у културном смислу”. Национализам се пак не може одвојити од жеље за владањем. „Трајни циљ сваког националисте јесте да обезбеди већу власт и углед *не* за себе, већ за нацију или другу целину у којој је одлучио да утопи своју индивидуалност” (18, стр. 54).

Све је јасно када се примјењује на злогласније и препознатљивије националистичке покрете у Њемачкој, Јапану итд. У ширем смислу, појам национализам употребљава се не само за нацизам, него „обухвата такве покрете као што су комунизам, политички католицизам, ционизам, антисемитизам, троцкизам и пацифизам. Чак су јеврејство, ислам, хришћанство, пролетеријат или бијела раса објекти страснога националистичкога осјећања (исто).

Нећу коментарисати Орвелово „проширење” поимања национализма. За моје истраживање и поређење довољно је оно по имену.

За расправу је питање: Да ли се све може, похвалом или покудом, стрпати под национализам?

VI

Сваки национализам, уосталом, зависно од околности, од социјално-политичких носилаца, програма, прохтјева, средстава која примјењује у своме развоју и дјеловању поприма различите особине, па и називе. У научној литератури и национално-политичкој „номенклатури” набрајају се, како сам навео, различити типови и врсте национализама.

Уобичајено се сматра да је природан етнички национализам. Норвешки научник Томас Хилан Ериксен у посебној књизи подробно пребира, до детаља, искуства односа *ейнициџейта* и *национализма* у свијету и мишљења бројних теоретичара, истраживача и публициста. Аутор обилато приказује изузетно сложену „материју” односа антрополошкога схватања етничитета, нације и национализма.¹⁹ У одјељку „Национализам” понавља поставку да су национализам и етничитет сродни појмови, и да већина национализам заиста има етнички карактер. Наставља одмах, „национализам понекад изражава мултиетничку и надетничку идеологију...” (19, стр. 206). Одговор на питање шта је национализам зачиње схватањима Ернеста Гелнера да се политичка и национална цјелина морају подударати, преко чега се национализам као сентимент, или као покрет, може најбоље дефинисати, и Бенедикта Андерсона, познатога по књизи *Нација имајинарна/замишљена заједница*. За обојицу каже да „наглашавају да су нације идеолошки конструкти који треба да успоставе фиктивну везу између (самозване) културне групе и државе, и да су нације апстрактне заједнице...” Он им приговара да не увиђају, или бар занемарују, да између теорија национализма и антрополошке теорије етничитета постоји висок степен подударности (19, стр. 172–173, 174). Поменућу још исказ о национализму без етничитета, могућему у плуралним или мултиетничким друштвима, које не карактеришу само сукоби и границе међу групама, него и сарадња и заједнички живот мимо линија етничкога разграничавања и културне интеграције (19, стр. 206).

Андерсон у својој књизи разматра поријекло и ширење национализма. Сврха књиге, казује аутор, јесте да понуди боље тумачење „аномалије” национализма. Основна поставка јесте: нација и национализам су „културне творбе посебне врсте” (20, стр. 15). Нације као замишљене политичке заједнице настају из вјерских заједница и династичких краљевстава. Зачетке националне свијести види у развоју штампарства, односно тискарском капитализму, како га назива. Велики значај придаје је-

зику, промјени карактера латинскога језика и замјени „националним” језицима, реформацији и географски неједнакоме ширењу појединих култура у служби административне централизације. Замишљање нових заједница било је могуће у бурној интеракцији новог начина производње капитализма, технологије комуникација (тиска) и неумитне разноврсности људских језика.²⁰ Додаћу: како год ко тумачио имагинацију (умишљати, маштати, уобразити, замишљати), у повлађивању или оспоравању Андерсонових исказа и анализа нација је и збиљска заједница, а национализам жива и живахна сила. У посебним списима расправљам са имагинарним схватањем нације.

Значајно је да се, подстакнуто изворним сазнањима Данила Киша о национализму, утврди да ли постоји *културни национализам* и јесу ли спојиви *либерализам* и *национализам*. Сматрам да заштитни знаци *културнога* и *либералнога национализма* имају само терминолошку употребу.

Несагласно Кишу који „нагрђује” национализам, Антони Д. Смит у својим истраживањима даје национализму „права” да буде битан за нацију. Истина, устврђује да нација настаје прије национализма, али га „посвећује” у моћну силу нације. У књизи *Национални идентитет*, усредсређује се на основне ставове о национализму, наводи више начина којима се означаје национализам, сведено: 1. цјелокупан процес обликовања нације и националних држава; 2. свијест о припадности нацији; 3. језик и симболика „нације” (повремено нацију ставља под наводнике, зависно од контекста или значења наводне заједнице); 4. идеологија, и 5. „друштвени и политички покрет за постизање циљева нације и остварење националне воље” (21, стр. 117). Универзум национализма тако прекрива нацију.

Националистички покрет, казује А. Д. Смит, тијесно је повезан са *идеологијом*, „језгреном доктрином” национализма, која сматра да је свијет подијељен на нације, да је нација извор цјелокупне политичке и друштвене моћи, а лојалност нацији је изнад свих привржености, да се људска бића морају поистовјетити са нацијом уколико желе слободу и самоостварење, да нације морају бити слободне и безбједне ако хоће да у свијету владају мир и безбједност (21, стр. 119).

Свакако јесте национализам „освојио” свијет, али се не може поистовјетити са нацијом, нити оправдати за све пориве и учинке. Идеологија тотализује нацију и омогућава тоталитарну власт националних врховника. Национална идеологија бива моћно средство узвисивања нације у основну потребу и националне државе у врховно добро. Најчешће као крива свијест, како се означава, у свим облицима и начинима, од држав-

них апарата идеологије (Луј Алтисе) до моћних пропагандних медијских и других средстава, припаднике нације обасипа и пуни „светим истинама” о величини своје нације, вођа, царстава... И свакодневица се испуњава витешком прошлошћу, која се — наставља.

Независно од Смитовога уопштавања удјела национализма у културноме обликовању нације, својевремено сам устврдио у књизи *Национална култура и култура нације* (1984): „Идеологија националне пристрасности, етноцентризма, па и национализма, исказује се, поред осталог, кроз понуде и покушаје појединих званичника и у политици и у науци, и у култури, и у средствима информисања, да се класно и национално мире борци за слободу и народни одроди, прошлост заодјене у једно и једнаке националне интересе, савременост изједначи кроз националну хомогеност, а приземном политикантском манипулацијом кроз националне одоре изједначе све вриједности” (22, стр. 126).

Национализам у најширој равни А. Д. Смит сагледава као облик *историсичке културе и браћанскога образовања*. Својство/двојство нације и национализма огледа у национализму као *облику културе* — идеологија, језик, митологија, симболика и свијест који је, тврди, нашао одјека широм планете и одређује тип идентитета нације. Дословно: „...нација и национални идентитет морају (се) сагледати као творевина национализма и његових поборника, а њихов значај и величање такође су националистичко дјело (21, исто, стр. 146).

У поменутој књизи *Национална култура и култура нације*, у посебном одјељку „Национализам у култури” записао сам:

„Национално биће” дијела интелигенције... може да буде погодно за националистичко експонирање, поготову кад се иступи с тврдњом да је она природни, највиши носилац, заступник и ‘израсла’ свијест националних интереса. Себи, заправо, даје право да буде једини посредник између витешке, како је она обасјава, и прозаичне савремености нације, како је она драматично приземљује — коју, опет, она једино може да просвијетли и наново узвиси” (22, стр. 109).

Можда би се могло препознати и стање духа које је владало у вријеме Кишовога сукоба са самозваним или освештаним браниоцима „националне” културе.

У истоврсном (кон)тексту Кај Нилсен ређа ставове и исказе који „обожавaju”, оправдавају и поричу ваљаност национализма. Тако национализам „захтева да сви људи треба да испољавају највишу лојалност према својој нацији”, истовремено му придајући етноцентризам, ауторитаризам. Наводи гледишта да је лош етнички национализам, укори-

јеђен у етничкој концепцији нације, и добри грађански национализам, настао на грађанском концепту нације. Вјероватно културалиста (*Култура је све*) и за нацију казује да је одређује културни национализам „у терминима заједничке свепрожимајуће културе”. Завршно устврђује: „Сви национализми су културни национализми...”, пошто „Нема чисто политичке концепције нације, либералне или било које друге”. У набрајању је много слојевитији. Наиме, културни национализам поприма понекад етничке, понекад неетничке или диктаторске облике (бразилски, аргентински, чилеански под војним хунтама), каткад либералне облике (раније, у двадесетоме вијеку у Норвешкој, Финској и Исланду, или касније у Квебеку, Белгији, Велсу и Шкотској).²³

Свођење национализма на културу, свеједно како се описивао или илустровао, води ка опроштају и оних и онаквих националиста који воде сукобима, ратовима, етничком чишћењу, геноциду, холокаусту... Не приписујем аутору такве намјере, али је загонетно да се управо култура узима за заштитни знак национализма.

Национализам не застаје, не посустаје. Бива да привидно мирује, али наставља, па буја када устреба. У наслѣдству онога што је Киш својевремено жестоко кудио, обнавља се непрекидно. Националисти, поготову они који су изгубили рат, премјештају борбу за територије у освајање културно-духовнога простора, у којему могу да заведу своја начела, правила и интересе. Промјена је што је „борба за територије, која се и даље сматра највишим државним и националним интересом, привремено пребачена са војног на културни фронт” (24, стр. 27).

А национализам у суштини јесте: антикултура. Кишова борба против национализма се наставља...

Национализму се придају својства либерализма. Израелска научница Јаел Тамир у расправи „Либерални национализам” покушава да споји либерализам и национализам у противрјечним својствима. Почетно питање је: да ли су спојиви либерализам и национализам?

У уводу подсећа на Гелнерову мисао да је сукоб између либерализма и национализма „натезање између разума и страсти”. Сама налази да би се либерална традиција са својим уважавањем личне аутономије, рефлексije и избора, и национална традиција са својим наглашавањем припадања, лојалности и солидарности могле узајамно прилагодити, макар што се генерално сматрају искључивим. „Либерали могу признати значај припадања, чланства и културне сродности, као и посебне моралне привржености која из њих следи. Националисти могу ценити вредност личне аутономије и индивидуалних права и слобода, и могу

очувати приврженост социјалној правди како између тако и унутар нација” (25, стр. 57). Инхерентна је, ипак, напетост између либералних и националних вриједности, а у многим случајевима су оне несамјерљиве, нема јединствене љествице на којој би се оне могле мјерити и поредити.

За моје разматрање непосреднији је Душан Јањић који, наводећи ауторе о искуствима либералнога национализма, устврђује да национализам, посебно у својој политичкој пракси, успијева да прати либерализам само до 1848. године, када долази до разлаза. Период до 1848. године може се означити превагом либералног национализма, пошто се „дух национализма здружује с рационализмом, либерализмом и хуманизмом просвјетитељства”.²⁶

Чим национализам почиње да бива средство империјалних освајања поприма агресивни, интегрални, ауторитарни облик.

Можда је злослутно: *Национализам је ѿлуѿа неолибералноѿа кайиѿализма*,²⁷ који је „општа мода” у свијету. Загрижени неолибералисти проглашавају да је неолиберализам свијетла снага будућности, којему је слободно неограничено тржиште светиња, а профит спасоносни Б/бог. Покушавају да му придају и врлину културнога капитализма, у којему практично опстају истовремено: роб као радна снага, роба као мјерило сваке, па и духовне израде, робот као замјена за човјека.

Алвин Тофлер је најавио *ѿомаму нациѿе* у индустријскоме и *ѿроѿасѿи нациѿе* у постиндустријскоме друштву.²⁸

Помама нациѿе је кроз национализме испуњена/испуњава се, пропаст нациѿе се „одлаже” пошто националне државе „воде игру”, а глобализација у интересу профита служи најмоћнијим државама.

НАПОМЕНЕ

- [1] Др Душан Ичевић, *Нација и самоуѿрављање* 1, Побједа, Титоград 1976)
- [2] Данило Киш, *Часа анаѿамије*, НОЛИТ, Београд, 1979.
- [3] Мајкл Билинг, *Банални национализам*, превео с енглескога Веселин Костић, Библиотека XX век, Београд, 2009.
- [4] Латинка Перовић, *Национализам је удио нацију*, Борба, 16. април 1992.
У конфузији која данас влада у Србији, Латинка Перовић за оне који „остају овде”: стари, полуписмени, необразовани су „хумус и за национализам и за конзервативне идеологије и безнадежно унутрашње затварање. (Латинка Перовић, *Ово је хумус у којем усѿевају најѿори*, разговор водио Вељко Миладиновић, Недељник, 11. јун 2015, стр. 26).
- [5] Марио Варгас Љоса, *Циничне иѿре с национализмом*, разговор водила Зорица Бањац, Недељна Борба, субота — недеља, 10–11. јун 1995.

- [6] <http://sh.wikipedia.org/wiki/Paranoja-mw> head <http://sh.wikipedia.org/wiki/Paranoja> — p-search

Психопатолошки симптоми су у вјеровању особе да су он или блиске особе мета завјере, па се користи и израз манија прогањања. Симптом душевних болести, од којих је најкарактеристичнија параноидна схизофренија, али се у старијој психијатријској литератури могу наћи и описи тзв. „чисте” параноје приликом које интелектуалне способности погођене особе остају потпуно очуване. Параноја се такођер може јавити и као посљедица специфичних околности (тзв. затворска психоза), али и тзв. индуктивна психоза, приликом којом параноик своје сумануте фикс-идеје успјева пренијети и наметнути себи блиским особама.

- [7] О параноји национализма, после Киша, пише Том Наирн у књизи *The Break-up of Britain*, стр. 359, 1977. године, како преноси Бенедикт Андерсон, „национализам’ спада у патологију модерне развојне повијести, једнако је тако неизбежан као и ‘неуроза’ код појединаца, прати га једнако двосмисленост, посједује исту урођену способност да се сроза у махнитост, чији су коријени у дилемама беспомоћности које море већи дио свијета (еквивалент инфантилности код друштва) и углавном је неизљечив (19, стр. 16–17). Значи, национализам је свјетска појава и углавном неизљечиво патолошко стање!

У контексту расправе и образложења да нема доброга национализма, Никола Кангрга, филозоф *praxisa*, много касније од Киша, за националисте који себе у свему поистовјеђују са националном припадношћу (Хрват, Србин...) налази да је „врашки озбиљна ствар која граничи с паранојом или шизофренијом”. Поставља питања: „Могу ли се тај и такав ‘национални осјећај’ назвати специфичном болешћу, па ако је болест, чиме се може она лијечити или излијечити? Гдје су ти доктори (психијатри?) који би, и којим средствима, могли онда ту болест лијечити? (Никола Кангрга, *Национализам или демократија*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002, стр. 18)

Нетрпељивост, оправдана, према национализму, доводи га до портрета националисте, у којему има бар малкице и параноје: „Националиста је примитивна, заостала, незрела, људски још необликована, у себи још неоплемењена, неизграђена, унутрашње шупља психа и егзистенција” (Никола Кангрга, *Буди њамешан*, Данас, 23–24. мај 2015, стр. 19).

За разумијевање комплексна национализма значајан је оглед др Д. Кеџмановића „Национализам и лудило” (*Изабрана дјела*, Слио, Београд, 2014), у којему побија теорију угледне професорице Бостонскога универзитета Лије Гринфилд да су национализам и лудило у узрочно-посљедичној вези, односно да је национализам основни узрок лудила (Стеван Тонтић, *Психијатар „ејничких времена”*, Политика, Културни додатак, 4. октобар 2014, стр. 03). Кеџмановић је због домаћих националиста избјегао у далеку Аустралију, повремено се отуда јављао, и у туђој земљи нашао смирај.

Луђачку кошуљу навукла би националисти и лингвисткиња Сњежана Кордић, која се, истина, позива на истраживаче који сматрају да национализам узрокује психичке сметње и описују га као један облик луђачке кошуље. Колико обични људи могу бити свјесни националистичке опсјене зависи од умијећа националиста на власти да их изманипулишу, за примјер узима Хитлеров успјех у наметању идеологије националсоцијализма помоћу медијске пропаганде (Сњежана Кордић, *Национализам је један облик луђачке кошуље*, разговор водила Ксенија Ракочевић, Арт, Вијести, 20. јун 2015, стр. 6).

- Са Кишовим мишљењем о параноји сагласна је Мирјана Миочиновић: Национализам је доказ озбиљне болести у свакој средини у којој се јави. Национализам је сте колективна и појединачна параноја (*Немоћ очипледној*, Први и други део, Едисија Транскрипт, Београд, 2014, стр. 44). Претходно је у тексту из 1992. године, дала илустрацију за српско грађанство које за однос слабога грађанства и национализма није извукло никакву поуку из своје трагичне послеријатне судбине. „Уколико није колаборирало са комунистима (пре свега из страха), оно се (једнако из страха) хибернирало, и сада, када се буди, када је ‘дочекало свој час’, једино што има да нам понуди то су краљ, светосавски балови и литије. Њихов је национализам најжалосније и најопасније врсте, мешавина крволочности ‘Белих орлова’ и домаћичке идеологије Кола српских сестара, спој агресивности и кича” (стр. 36).
- [8] Поменућу виђење Марка Томпсона, који свеобухватно прати Кишов живот и дјело, понекад на „домишљат” начин. Наводи да је Киш трипут као писац изравно напао националисте (Марк Томпсон, *Извод из књије рођених, Прича о Данилу Кишу*, превео с енглескога Мухарем Баздуљ, Слио, Београд, 2014, стр. 288). Временски, најприје у интервјуу у „Идејама” 1973, у *Гробници за Бориса Давидовича* 1976, у којој се изругивао мачистичкој концепцији књижевне креативности, која је превладала у београдској књижевној чаршији, потом у *Часу аналитике* 1976, који подробно разматрам. Томпсон тврди да је 1973. године политички национализам у Југославији био забрањен. „Чинило се да је Киш на страни комунистичке репресије” (стр. 289). Питам: Како је био за репресију ако слободно потиरे национализам, претежно у култури, али и у општим својствима. У мојим књигама, списима, на научним скуповима доказујем да је о свакоме национализму било, прије свега, научне, па и политичке просудбе и осуде.
- Занимљива је за тадашње стање духа (1974. године) Кишова свађа са књижевником Драгославом Михајловићем, голооточанином који је оцијенио да Кишов интервју третира литературу на политички начин и тако повлађује комунистичким властодршцима. Киш бучно узвраћа на обједу на Давича: „Ти си један комуниста, националиста и антисемита!” Михаиловић казује Кишу да „нико нема право да претвара своју *йривајтну йараноју... у ойишйеважећи књижевни йринциј*”. Киш не прихвата понуђено примирење, на што Михаиловић закључује да најискреније сумња у Кишову здраву памет (стр. 291).
- Свједочи пјесник Танасије Младеновић о худој судби Бранка Миљковића, који је избјегао у Загреб. „Несрећни мој Бранко, бежећи од клевета и интрига једне добро организоване *деоїрадске* котерије тачније клике, упао је, невина срца и душе, какав је био, у *заїребачки* већ довољно пробуджени (ако је икада „спавао”) маспок, чији су се зачеци у ваздуху назирали (Танасије Младеновић, *Време ме йреїииче*, разговор водио Зоран Радисављевић, Политика, 3. јун 1995).
- Са задршком надобуднога критичара, који није могао да „преболи” себе националисту и антисемиту, Небојша Васовић је у књизи *Лажни цар Шћейан Киш* покушао да потре сваку Кишову вриједност. Поштоваћу забрану која је дата да се „књига у целини или у деловима не сме умножавати, прештампавати или преносити...”, па нећу ништа из ње спомињати. Само ћу запазити да у порицању Киша као критичара у 11 теза не наводи параноју (13, стр. 137–139), вјероватно зато што се — препознао (*Лажни цар Шћейан Киш (Полемички осврїй на дело и идеје Данила Киша)*, Народна књига, Београд, 2004).
- [9] Насупрот популарноме (умећем: и Кишовоме) и академскоме вјеровању, исказује Е. Гелнер, национализам нема веома дубоке коријене у људској психи. Полази од тога „да је људска психа остала непромењена током многих миленијума постоја-

ња људске расе...”, па није ни боља ни лошија у краткоме добу национализма (стр. 55). Одиста, људи су најнепромјенљивија бића на планети Земљи. Али су и кварнија, па и подложнија промјенама мишљења под утицајем или притиском жестоке пропаганде. Особе занесене и узнесене нацијом, заблуђене и залуђене националистичким слоганима и порукама могу постати оруђе за свакојаку употребу. Са Гелнером је о човјековој психи сагласан и Френсис Фукујама, за којег је национализам истовремено темељ империјализма (*Крај историје и њоследњи човек*. ЦИД, Подгорица, 1997, стр. 282, 280).

- [10] Др Душан Кеџмановић, *Психолошка мржња*, Просвета, Београд, 1999.

Истраживање распоређује у седам тачака: 1. Значење свијета обзнањено у патолошкоме или патолошким није подобно објективној стварности. 2. Патолошко је индивидуално условљено, и различито код појединаца. 3. Патолошко није слободно изабрано. 4. Патолошко се тиче цијеле човјекове егзистенције. 5. Патолошко спречава човјека да испуни инхерентне развојне могућности. 6. Рационалним аргументима се не може утицати на патолошко. 7. Патолошко не може да се модификује и „излијечи” глобалним социјалним промјенама. У оквиру својег доказивања наводи мишљења: Емоција је суштинска карактеристика етничкога идентитета. „Национализам је нерационалан феномен.” Према томе, сматра аутор, националистички образац понашања, мишљења и осјећања не задовољава све поменуће критеријуме, па се не може сматрати патолошком појавом, нити особе које прихвате патолошки образац душевно поремећеним људима (6, стр. 333–338).

Поткрепљује своје налазе податком да у свакој популацији има 7–8% поремећаја личности, док у националистичким ратничким походима учествује знатно више етнонационалне групе захваћене национализмом (стр. 275).

Др Кеџмановић је опсежно научно обрадио, појмовно и емпиријски, национално и патриотско осјећање, одређење национализма, националистичку идеологију, друштвене околности и чиниоце који подстичу појаву национализма, узроке и механизме ширења национализма, завршно са *Национализам: с оне стране нормалнога и психолошкога*. Посебно је поучитељно какви су односи национализма и: конформизма, покорности, агресивности, ауторитарнога карактера... У контексту актуелних социјалних околности и субјективнога еквивалента приказује како осјећаји неизвјесности, напуштености и изолованости, немоћи, дифузија идентитета, страх од одговорности и стрепња дјелују на појаву национализма.

Кеџмановић је због домаћих националиста избјегао у далеку Аустралију, повремено се отуда јављао, и у туђој земљи нашао смирај.

- [11] Др Душан Ичевић, *Национализам — извори, суштина и облици*, РО „Борба”, ООУР „Борба”, Издавачка делатност, Београд, 1983.

Тематски: Шта је национализам? Национализам и националне противрјечности у савременоме свијету (Капитал — однос и национализам, Националне сложености и национализам у новоослобођеним земљама, Социјализам и национализам, Коријени и суштине национализма, Диобе у прошлости и савремености, Општа својства национализма код нас, Класно-социјална изворишта национализма, Нација и национализам), Носиоци и противници национализма, Црква и национализам, клеронационализам, Појавни облици национализма, Интернационализам, југословенство и национализам.

- [12] Др Душан Ичевић, *Куда иде нација*, НИО „Универзитетска ријеч”, Титоград, Центар за марксистичко образовање „Милун Божовић”, Титоград — Београд, 1986.

- [13] Душан Ичевић, *Ништа без вођа*, са надсловом *Национализам усуд или удес*, Младост, 7. 3. — 20. 3, Београд, 1988, стр. 6.

- [14] Hugh Seton-Watson, *Нације и државе, Исцртавање историје нација и политичке национализма*, Пријевод Нада Шољан, 1980, Глобус, Загреб. Књига је на енглескоме објављена 1977.
- [15] Ханс Улрих Велер, *Национализам*, Светови, Нови Сад, 2002.
- [16] Ернест Гелнер, *Нације и национализам*, превео Машан Богдановски, Матица српска, Нови Сад, 1997, објављена на енглескоме језику 1983. У књизи Гелнер разматра и будућност национализма.
- [17] Ерик Хобсбаум, *Нације и национализам од 1780, Пројам, мит, стварности*, превод Светлана Николић, Филип Вишњић, Београд, 1996.
Књига је објављена на енглескоме језику 1990. године и преведена последије већине наведених и обрађених текстова о национализму Данила Киша и бројних аутора, наравно и мојих расправа. Основне теме су му: Нација као новина: од револуције до либерализма, Народни прото-национализам, Становиште владе, Трансформација национализма 1870–1918, Врхунац национализма 1918–1950, Национализам у позном двадесетом веку.
За контекст расправе посебно је занимљив *Appendix*, дописан основном тексту књиге, заправо предавања одржана 1993/94. на Отвореном универзитету у Будимпешти. Аутор прави кратак осврт на прилике у Централној и Источној Европи након пада Берлинскога зида, самоурушавања социјализма и ратова у Југославији, али не залази у суштине насловне теме.
- [18] Џорџ Орвел, *Белешке о национализму*, Време, 1. фебруар 1993.
- [19] Томас Хилан Ериксен, *Етничитет и национализам*, с енглескога превела Александра Бајазетов-Вучен, Библиотека XX век, Београд, 2004.
Ериксен је шокиран ратом у Југославији 1992. године и ужаснут почињеним звјерствима у току рата (стр. 5, 8).
Књига је распоређена у девет одјељака. Наводим само VI одјељак „Национализам” који обухвата: Трка за нацију, Нација као културна заједница, Употреба културних симбола у политици, Национализам и индустријско друштво, Комуникациона технологија и нација, Национализам као религија и као метафоричко средство, Национална држава, Национализам против државе, Национализам и Други, Границе идентитета, Национализам без етничитета, Поново о национализму и етничитету.
- [20] Benedict Anderson, *Нација: замишљена заједница; разматрање о историјској и ширењу национализма*, превеле Ната Ченгић и Наташа Павловић, Школска књига, Загреб, 1990, *Бивање нацијом данас*, у оригиналу објављена 1983. године
У Садржају су: Културни коријени, Зачеци националне свијести, Старе империје, нове нације, Стари језици, нови модели, Службени национализам и империјализам, Посљедњи вал, Патриотизам и национализам, Анђео повијести.
- [21] Антони Д. Смит, *Национални идентитет*, превео с енглескога Слободан Ђорђевић, XX век, Београд, 1998.
- [22] Др Душан Ичевић, *Национална култура и култура нације*, ИРО „Партизанска књига” — Љубљана, ООУР Издавачко-публицистичка делатност — Београд, Београд, 1984.
Интеграл нације садржи: Збиља и флуид нације, Natio i ratio, Националност и интернационалност радничке класе, Ethos i mythos; а *Синдром национализма*: Усуд и успон национализма, свјетска „опсена” и балканизам, Националне бироократије и „званични” национализам, Светост нације и свјетовност религије. Посебно разматрам националне монолите и монополе власти, структурни национализам и национализам легалних структура.

- [23] Кај Нилсен, *Културни национализам, ни етнички, ни граѓански, Нација, култура и граѓанство*, зборник, приредил Слободан Дивјак, Службени лист СРЈ, Београд, 2002, стр. 244–252
- [24] Иван Чоловић, *Култура, нација, територија*, Република, бр. 288–289, 1–31.
У наследишту онога што је Киш својевремено жестоко кудио, национализам се обновља непрекидно. Списатељица Биљана Србљановић казује да „дух тврдокорнога национализма, који датира још од касних седамдесетих и почетка осамдесетих година, и те како још увијек постоји”. У посљедњих 25 година у Србији је, са кратким прекидима, на власти „...вулгарни национализам и простачки фашизам...” Признаје да настаје врста замора материјала, па и посустајања, када се узалудно борите против истога зла (*Антинационалистички су уморни*, Данас, 24–25. новембар, 2012, стр. VII).
- [25] Јаел Тамир, *Лидерални национализам*, Филип Вишњић, Београд, 2002.
- [26] Душан Јањић, *Речник „националистичке”*, друго, допуњено издање, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1988.
- [27] *Национализам и његова важна улога у функционисању глобалног неолиберализма*, Данас, 1–2. септембар 2012, стр. III–IV.
- [28] Алвин Тофлер, *Трети талас*, I и II, Југославија — Просвета, Београд, 1983.
На тзв. другоме таласу интегративне технологије капиталистичке индустријализације дешавала се поама нације и национализма, док се на тзв. трећем таласу научно-техничке, информатичке револуције, који пробија љуштуру националне државе, најављује распад нације. Тофлер тада предвиђа да ће наднационалне интеграције и асоцијације, трансационалне корпорације, нови свјетски систем комуникација, планетарна свијест итд. отворати и стјешњавати нације, крњити њихов суверенитет. Намјесто национализма који говори у име нације, наступа глобализам који тврди да говори у име читавога свијета (стр. I, 100–103; II, 88–105). Тофлерова предвиђања била су — оптимистичка, заведена/занесена бурним развојем техничкога универзума и глобализације друштва.
Најављени *Крај историје* и посљедњег човјека Френсиса Фукујама који собом носи најбољи режим либералне демократије и слободнога тржишта (*Крај историје и последњи човек*, исто, стр. 351) одлаже се у неизвјесност. Необуздана похлепа профита довела је до свјетске кризе која самоурушава „идилу” неолибералне доктрине.

Dušan IČEVIĆ

KIŠ ON THE NATIONALISM

Summary

Danilo Kiš has announced and predicted the possible characteristics and impacts of the nationalism. The revolt against nationalism and rewards he started to receive for his books had upset the literary circles which acted arbitrarily in the culture. In the polemics in the ‘Anatomy class’ he strongly opposed to those who criticized his literary method.

Danilo Kiš thinks substantially and not nationally. He stands against every nationalism. The essay on nationalism is not the one borrowed from books, but genuine, experience based, felt and lived scanner of the „banal everyday life”.

About Kiš' understanding and evaluation of the essence of nationalism, I have considered the theoretical, value oriented, comparative, developing and concrete, historical characteristics of the nationalism. I have cited more in depth my scientific interpretations also, as well as thoughts of many authors on nationalism.

I have confirmed Kiš' findings and critically evaluated the intentions of nationalism/nationalists to rule the society in the form of official nationalism, in the name of nation or independently of it. In the totalitarianism of nation as the system of power, which has all sovereign rights in possessing the national state, the national and nationalistic divisions and conflicts are inevitable, tempting to impose one's own interest to all or to install „pure ethnos’.

Kiš' definition of the nationalism as kitsch denies cultural nationalism, while the totalitarianism denies liberal nationalism. The nationalism constantly finds its place and acts within the institutions of culture and condition their activities, or when it loses its' firm ground in politics, it looks for a shelter and find refuge in culture. In this way, the circle of the nation closes on the benefit of privileged classes.

The nationalism does not stop, does not run out: even when it's apparently still, it smolders, watches, grows when it can, gets up, and when the chance arise, on the call of war trumpets of nation, it incents wars...

The struggle against nationalism is continuous.